

‘Actualiteit’ in prediking

Introductie op een training in ‘publieke theologie’
(Areopagus-cursus 26 en 27 juni)

door Kees van Ekris, Zeist

Inleiding: Training als werkplaats

De preek-trainingen van Areopagus zijn als ‘werkplaatsen’: er wordt gelezen, geluisterd, gereflecteerd op je eigen praktijk en op die van een collega, er wordt geoefend, preken worden bestudeerd en geestelijke kameraadschap gezocht. Eind juni is er een training rondom de vraag hoe ‘actualiteit’ een rol heeft in jouw preken. In dit artikel worden enkele aspecten van die vraag verkend. Het artikel dient ter voorbereiding voor de deelnemers die zich al hebben opgegeven, maar kan ook gelezen worden als een uitnodiging om mee te doen (er zijn nog enkele plekken). De werktitel van de cursus was aanvankelijk ‘Preken na een aanslag’. In de cursus zal dat aspect ook steeds een rol hebben: In aangrijpende gebeurtenissen, zowel lokaal als mondiaal, krijgt de vraag naar ‘actualiteit in prediking’ een toegespitste betekenis. Het is goed je daarin te oefenen, om te weten wat je te doen staat wanneer jij als predikant betrokken wordt in ‘heftige actualiteit’.

‘Actualiteit’ als problematisch begrip

We gebruiken die term ‘actualiteit’, maar wat mij betreft roept dit begrip een soort ambivalentie op. Soms lijkt het een *gedateerd* begrip. Dat heeft bijvoorbeeld te maken met de *snelheid* van het nieuws: in ‘de actualiteit’ wordt dat wat nu de even aandacht vraagt voortdurend weer weggeduwd door iets anders, door iets ‘nieuws’. En dat ‘nieuws’ heeft vervolgens een omloopsnelheid die amper bij te houden is. Je ziet het in de berichtgeving rondom het presidentschap van Donald Trump: een bepaalde kwestie is amper nog gerapporteerd en uitgezocht, of het wordt al ingehaald door iets anders, dat zogenaamd nog schokkender en nog zorgwekkender is. Het is niet zo vreemd dat een krant als *De Correspondent* gekozen heeft voor een principeel andere manier van berichtgeving. Niet het tumultueuze van de dagkoers, maar juist een focus op onderzoeksjournalistiek, proberen de onderstroom van de ‘actualiteit’ te beschrijven en boven tafel te krijgen. Dat vraagt tijd, traagheid en discipline. Ik denk dat juist de snelheid van het nieuws ook zorgt voor een bepaalde *apathie* onder mensen. In je bewustzijn is alleen voor het spectaculaire nog een *alert*-mogelijkheid, maar verder hobbel je wat mee langs DWDD, RTL Boulevard en NU.NL. Wat mij betreft is ‘actuele prediking’ eerder ‘onderzoeksjournalistiek’ die het onderliggende benoemt, dan dat het steeds probeert de krant op de voet te volgen.

‘Actualiteit’ is ook een *gedateerd* begrip aan het worden, denk ik, omdat de *selectie* van nieuws zo’n groot thema is. Over wiens ‘actualiteit’ hebben we het eigenlijk? De selectieve macht van media (televisie, websites, kranten) is groot (en het lijkt wel alsof ‘actualiteit’ voor een groot deel bepaald wordt door de media die je volgt). Ook de *fragmentarisering* van leefwerelden is enorm: het is fascinerend om in een kerkelijke gemeente te zien of en hoe mensen ‘nieuws’ vergaren. Daarnaast is er het verschil tussen mondiaal, nationaal en lokaal. Moet het mondiale het lokale zo domineren? Is het mondiale en het nationale nieuws in heel veel gevallen niet echt een ‘virtuele werkelijkheid’, en gaat het in het *actuele* leven van hoorders niet om andere dingen? En bovendien: Is het niet wijs om je ook voor bepaald nieuws af te sluiten, omdat je er gewoon amper iets van weet en eigenlijk amper iets zinnigs over kunt zeggen?

In deze zin is 'actualiteit' niet zo'n heel bruikbaar begrip voor prediking. Qua 'actualiteit', in de bovengeschetste vorm, is de predikant bijna altijd te laat, te voorspelbaar, te selectief en te nietszeggend. Je voelt de acute vermoeidheid in de kerk neerdalen, wanneer de predikant ook nog iets meent te moeten zeggen over dat wat we al in honderd berichten hebben voorbij zien komen, en dat al uitgekauwd is door vele commentatoren. Tenzij, denk ik, de predikant iets nieuws zegt. Niettemin: Prediking kan, net als de liturgie en de voorbede, ook gegijzeld worden door wat dominante media definiëren als 'actueel'. De preek is iets anders dan een verlate theologische vorm van 'Nieuwsuur'. De preek is ook principieel iets anders dan een doublure van de angstmachine die het 'nieuws' regeert, alsof de preek die angst nog eens religieus en theologisch moet verheven. Goede prediking brengt, op de één of andere manier, zijn eigen 'actualiteit' mee. De preek van Bonhoeffer die we in deze training gaan bestuderen zegt expliciet dat prediking 'die Welt der Zeitungen' overwinnen moet.

Het tegenovergestelde van 'actualiteit': Tijdloosheid

Laten we als denk-oefening ook een tegenovergestelde overwegen. Tegenover 'actualiteit' staat 'tijdloosheid', een preek zonder datum en context. Het is de preek die ergens onderin een kastje in de consistorie ligt, voor het geval er geen dominee is. Dat kunnen goede preken zijn: goede Schriftuitleg, heldere taal, Evangelische troost en bemoediging, een oproep tot navolging. Ik denk dat veel van onze preken op een dergelijke manier goed kunnen zijn: de gemeente wordt gevoed en gesticht, en juist de regelmaat van goede voeding maakt gezond en weerbaar.

Tegelijkertijd heeft ook dit een theologische ondergrens. Sam Gerssen heeft ooit gewaarschuwd voor abstracte en tijdloze prediking. 'Valse profetie', schreef hij, 'ligt niet in het onorthodoxe, maar in het onzakelijke, in het niet bepaald zijn door de omstandigheden waarin zij geschiedt'. Je kunt, ook in hele orthodoxe verkondiging *verzaken*. Het punt wat hier achter ligt is de prediking als *gebeuren*. Een predikant is onderdeel van een geloofsgemeenschap, en dat leven van de gemeenschap absorbeert de predikant ook. Hij of zij neemt het mee in de keuze voor een pericoop, in de exegese, in de selectie van voorbeelden in de preek, in de liedkeuze en in de gebeden. En dat gaat niet alleen om de geloofsgemeenschap, het gaat ook om het dorp, om de stad en de wereld waarin wij leven, om de school van je kinderen waar ouders scheiden en kinderen moeten vechten om overleefd te blijven. Het gaat ook om het geweld waarvan je plotseling hoort een paar straten verderop, om de werkloosheid van een goede vriend. Dat alles wil onderdeel zijn van wat wij doen wanneer 'prediking gebeurt'. Dan wil het Woord Gods *accelereren* in de tijd, in specifieke omstandigheden. Het is een integraal aspect in prediking zelf, dat gezocht wordt naar hoe dit specifieke Woord resoneert in de concrete tijd en in de concrete plek waarin het wordt gelezen en verkondigd.

Als er iets aangrijpends gebeurt in jouw context, verheft deze theologische dynamiek in prediking zich, maar ze is principieel niet anders dan wat wij elke week doen in de kerk: het Woord lezen, horen en uitleggen in een concrete context.

Daarom is preken intensief: Omdat het de roeping en het ambacht is van predikanten om elke week deze beweging te zoeken en te maken. Tegelijkertijd is dit juist de intrinsieke kracht van prediking. Je kunt als gemeente in Nederland via een beamer een preek gaan luisteren van Bill Hybels of Tim Keller, of je kunt een preek lezen uit een andere, volgens jou meer-bevoorrechte tijd. En de geestelijke kracht van moderne en klassieke oudvaders en van sterke homiletten mag groot zijn, en die hebben wij als predikanten in onze persoonlijke voorbereiding ook aan te wenden. Maar prediking als levend Woord gebeurt door de bemiddeling van iemand die jou kent, die de gemeenschap kent, die het dorp en de tijd kent, die weet van de ziekte van Adriaan en van de chemokuren van Otteliene, die weet hoe en waar secularisatie of nihilisme de gemeente bedreigt, die weet van het conflict tussen twee heel vrome vooraanstaande mannen in de kerkenraad, en die dat laat meeklinken in de vertaling van de pericoop op zondagmorgen.

Relationele hermeneutiek

We noemen dat bij Areopagus ‘relationele hermeneutiek’. Prediking in deze zin zit vol met ‘relaties’ en al die relaties hebben theologische, homiletische en communicatieve waarde. Er is de relatie tussen prediker en gemeente, en dat heeft serieus en wederzijds effect op het spreken en het horen (zo weten we door homiletisch onderzoek). Er is de relatie met een cultuur: de hoorders in de gemeente leven in een specifieke tijd, ook als ze een contrast-gemeenschap menen te zijn, en zij hebben daarin een specifieke roeping en een specifieke dreiging. Die relationaliteit doet mee in de preek. Er is de relatie met de traditie, met de geestelijke geschiedenis en met een begrippenkader dat invloed heeft op het denken en voelen van hoorders. Dat alles wil op een geconcentreerde manier samenkomen in de relatie met de Heilige Schrift. De kracht van prediking is wanneer het ‘*redemptive drama*’ van dat wat gaande is in een pericoop, herkend wordt als eenzelfde werkelijkheid waarin wij nu leven. Het gebeurt onder prediking dat hoorders plotseling zichzelf ‘midden in de Heilige Schrift’ vinden. De kracht die in dat moment gebeurt, qua bekering, qua visie en inspiratie, qua weten wat je moet doen, is groot.

Inhoud van de training

Exact dit gebeuren gaan we analyseren in een preek van Dietrich Bonhoeffer. Het is een preek letterlijk gehouden ‘na een aanslag’. De tekst voor de preek is Lukas 13.1-5, de plek is London, de datum is 8 juli 1934: het is de zondag na de ‘Nacht van de Lange Messen’ of de ‘*Röhm-putsch*’. In deze preek kun je goed analyseren op welke manier ‘actualiteit’ verwerkt wordt in een preek, en hoe Bonhoeffer deze ‘aanslag’ theologisch verwerkt. Opvallend is dat wanneer je die achtergronden niet zou weten, je het op tekstniveau niet terug kunt lezen. Als je het wel weet, zie je dat de hele preek erdoor gestempeld is. Die gelaagdheid ontdekken is een uitstekend leermoment.

Om iets meer grip te krijgen op wat Bonhoeffer theologisch en homiletisch doet in deze preek, lezen we ook een voordracht uit de tijd van Finkenwalde (*‘Vortrag über Vergegenwärtigung neutestamentlicher Texte’*). Het is een mooi stuk homiletiek: Je moet tijdens het voorbereidingproces met heel je context de Schrift ingaan, zegt Bonhoeffer, en daar moet je *ausharren*, daar moet je het uithouden, tot er een mechanisme op gang komt waardoor je de *Sache* van de specifieke pericoop herkent in jouw context.

In het middagprogramma zullen we om deze preek en om deze teksten heen bewegen. Ter voorbereiding hebben we nog een paar andere stukken die je echt kunnen helpen in deze thematiek. We lezen het mooie meditatieve boekje van Rowan Williams: *‘Writing in the Dust. After September 11’*. Williams was aanwezig in New York tijdens de aanslag, hij schrijft erover als ervaringsdeskundige, maar ook als geestelijke en theoloog. In het literatuurpakket zit ook een preek van Stanley Hauerwas, geschreven een jaar na de aanslag. Je ontvangt de teksten allemaal bij je aanmelding.

Praktijkervaring

Op de avond van de eerste dag hebben we een iets ander programma. Na een middag studeren, hebben we dan een leergesprek over ‘voorgaan temidden van lokale drama’s’. We hebben collega Eugène Baljet uitgenodigd, en we zijn dankbaar voor zijn bereidheid. In het verleden is hij als pastor en predikant betrokken geweest bij een ingrijpend drama. Hij zal vertellen over de impact ervan op de gemeente, op het dorp en de school, op zijn eigen persoonlijke leven. Op deze manier ontvangen we toerusting om in pastoraat, prediking en ook in ‘publieke theologie’ en publieke presentie, een betrouwbare pastor en prediker te zijn, voor velerlei soorten mensen.

De training begint met een kennismaking, die gekoppeld is aan de thematiek. Iedereen wordt gevraagd om een indruk te geven van hoe hij of zij ‘actualiteit in prediking’ vormgeeft. Neem je

preken van de afgelopen tijd eens door, en zoek eens een moment op waarin je iets gezegd hebt over een actueel onderwerp, wat je toen hebt gezegd en hoe je daar nu naar kijkt. Of: misschien heb je een verdere herinnering over een incident in de gemeente, in je context of in ons land?

Dat is het plan voor de eerste dag: inhoudelijke kennismaking, 's middags bestuderen we de aangegeven teksten en 's avonds hebben we een leergesprek.

Training

Op de tweede dag proberen we deze dingen te verwerken in een training. In de cursussen van Areopagus gaat het niet alleen om luisteren en lezen, maar ook om oefenen, en je ontwikkelen in zowel inhoud als voordracht. De opdracht die iedere deelnemer krijgt is als volgt: Selecteer een casus van actualiteit uit je eigen omgeving. Dat kan iets zijn waar je op dit moment tegenaan hikt: het is actueel in jouw omgeving, je wilt er eigenlijk iets over zeggen, maar je weet niet precies hoe. Het kan ook iets zijn waar je eerder tegenaan liep. Je hebt het toen laten lopen, of je hebt er wel iets over gezegd, maar je zou dat eigenlijk nog een keer willen doen. Zie bijvoorbeeld de preek van Hauerwas, die een jaar na 9/11 er een preek over schreef. Misschien is er ook zo'n soort gebeurtenis in jouw praktijk, waar je nu alsnog een keer over wilt preken? Op de tweede dag nemen we eerst anderhalf uur de tijd om een korte homilie te schrijven over die casus die je zelf hebt geselecteerd. Je kiest zelf een pericoop, en je schrijft zelf in maximaal een A4 wat je daarover wil zeggen. In de tweede helft van de morgen en in de middag presenteren we die homilie aan elkaar, nadat we steeds de context geschetst hebben. Samen reflecteren we daarover.

Cursusdata: 26/27 juni. Het avondprogramma van 26 juni duurt tot 21 uur, zodat deelnemers evt. thuis kunnen overnachten. Vervoer van/naar een NS-station kan worden geregeld.

Locatie: de Wittenberg, Zeist

Kosten: € 65. (€ 80, ingeval van overnachten op de Wittenberg, incl. ontbijt).

Studieleider: Kees van Ekris